127

3937 ин

П. КОЛЕДАРОВ Д. ДЖОНЕВА Д. КЕСЯКОВ

БАЛЧИК
и неговата околност

ПЪТЕВОДИТЕЛ

НАУКА И ИЗКУСТВО

П. КОЛЕДАРОВ Д. ДЖОНОВА Д. КЕСЯКОВ

БАЛЧИК

И НЕГОВАТА ОКОЛНОСТ

ПЪТЕВОДИТЕЛ

НАУКА И ИЗКУСТВО
СОФИЯ — 1966

Пътеводителят запознава накратко с историческото минало и паметниците на културата в Балчик и околността му от античността до наши дни, с разнообразните и красиви места за туризъм, отдих и лечение. Дават се интересни сведения за климатичните условия и предимства на този край като курортен комплекс за морски бани, калолечение и почивка на трудещите се.

Книгата е богато илюстрирана, снабдена е с карта на туристическите обекти и представлява интерес за всеки посетител на града, и за летуващите, и за туристите.

Северната дъга на Варненския залив крие чудно разнообразие, интересни и красиви места за туризъм, отдих и лечение.

Само на 20 км от варненските «Златни пясъци» с автобусен рейс или с крайбрежно корабче се стига до белия град на Черно море — Балчик. Неговите голи, като че ли наскоро отсечени варовити скалисти хълмове с рядка, но оживяваща зеленина и амфитеатрално плъзналите по склона къщи разкриват панорама, сродна на северноафрикански град с екзотика, ослепителен блясък и неповторима прелест. До самия град се зеленее обширен и великолепен парк с почивна станция — дворецът на бившата румънска кралица Мария, а на 5 км е Балчишката тузла с двете си солени езера. От техния пейзаж и от посребряваните при изгрев и залез слънце хълмове природата е съчетала в този първокласен калолечебен курорт красотите на кримските брегове с тихите и огледални рилски езера.

На 18 км североизточно от Балчик се очертават живописният Каварненски залив и отвесните варовикови скали на Чаракманбаир, гдето е бил разположен средновековният български град Карвуна, столицата на Добруджанското княжество.

Трябва да се изминат още само 12 км в същата посока от това типично за Добруджа земеделско пристанище със сенчести орехови дървета в дворовете, оградени с каменни зидове, за да се достигне до мястото, което се вдава най-далече в морето — нос Калиакра. Скалистият полуостров завършва със 70-метров отвесен склон. Пурпурната глина в пукнатините придава на яките скали мека медночервена окраска. И синьозелените води на морето, които се блъскат в тях от векове, не могат да угасят пламтежа им. Величествена, тайнствена и непристъпна като крепостта на своя трапецовиден връх, Калиакра със същото спокойствие е посрещала нападенията на финикийци, набезите на милетските гърци, войските на Александър Македонски, римските легиони, флотата на Амедей Савойски, армадата на адмирал Ушаков, както и до днес всяка година посреща ятата на прелетните птици, пасажите на рибите и през всеки няколко мига—неспирния пристъп на яростните морски вълни. Те се плискат и разбиват във вълноприбойните пещери в подножието на склона, гдето живеят много редките за Черно море тюлени. Забулен в легенди, нос Калиакра е един от чудните кътове по черноморското ни крайбрежие. Оттам величествено се разкриват безкраят на морето и просторът на равна Добруджа.

Стигнал дотук, туристът би трябвало да види и други неповторими изгледи, които поднася тази най-северна част от българското Черноморие. От нос Калиакра брегът тръгва в северна посока и по пътя за градеца Шабла се зареждат малко известните, но незабравими прелести на Тауклиман (Дантеления залив) и Камен бряг, диви смокинови гори, дюни, лагуната на отделената с тясна плажова ивица Шабленска тузла и много още неподозирани и неповторими пейзажи.

Но този край не е само красив. Той е особено интересен и с богатото си минало. Затова ние ще надникнем в неговата историческа съдба, която заради най-пъстрите си промени заслужава да се проследи още от древността.

БАЛЧИК (КРУНИ, ДИОНИСОПОЛ) В АНТИЧНОСТТА И РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ

VII в. пр. н.е. — V в. от н.е.

> Дионисопол най-напред се наричал Круни поради близките извори. После, когато морето изхвърлило в тия места един образ на Дионис, получил новото си име Дионисопол. . .
>
> (*Псевдоксимнос* — 185 г. пр. н. е.)

Със своята кратка хроника гръцкият географ Псевдоксимнос, живял през II в. пр. н. е., открива страница в историческата наука за далечното минало на град Балчик.

Най-ранната история на града е тясно преплетена с историята на стара Гърция и по-специално с гръцката колонизация.

Първото хилядолетие преди нашата ера започва в Гърция с големи икономически и социални промени. Това е времето, когато родовообщинният строй е изживян и се заражда новото, класовото общество. Богатствата и земята се съсредоточават в ръцете на единици. Обезземлените гърци-дорийци от континентална Гърция, както съобщават Тукидид и Платон, тръгват през VIII в. да търсят земя по съседните крайбрежия, а един век след тях гърците-йонийци от Мала Азия потърсват пазари за своите стоки по същите места. Така в един кратък исторически период бреговете на Средиземно, Мраморно и Черно море се обхващат от гръцки колонисти и по тях израстват големи, цветущи градове. Тогава се слагат основите и на гръцките градове по нашето крайбрежие — Аполония (Созопол), Анхиало (Поморие), Месембрия (Несебър), Одесос (Варна), Дионисопол (Балчик) и Бизоне (Каварна).

Предизвикана от материалната заинтересованост на малък брой лица, гръцката колонизация се извършва по тяхна инициатива. Разбира се, метрополията не остава съвсем безучастна. Обикновено тя назначава водача-заселвач (ойкистес), а преселниците вземат огън от свещеното огнище на метрополията като символ на вечна връзка с нея. Този огън те поддържат през цялото си скитане по бурните морета и с него запалват огнището в новото си селище. Вероятно през VII в. пр. н. е. в Балчишкия залив пламват огньове, пренесени от далечния малоазийски град Милет, и се поставят основите на град Круни (Извор), наречен така поради близките извори. Удобният залив привличал вниманието безспорно и на други колонисти и, както казва Псевдоксимнос, тук живели «смесени гърци», т. е. дорийци и йонийци. Археологическите материали обаче, открити през последно време в Балчик, посочват тясна връзка с малоазийската йонийска култура и днес се приема, че основателите на Круни са милетчани. Милетските търговци навярно създават тук първоначално само своя търговска база (емпория), която по-късно прераства в колония (апойкия). Но Черноморието съвсем не е безлюдно по това време. Тук живеят старите траки — «най-големият от всички народи след индийците» — според Херодот (V в. пр. н. е.), който понататък пише: «Ако той (тракийският народ) се управляваше от един господар и беше единодушен, би бил непобедим и много по-силен от всички народи. Но това е невъзможно и надали може да стане, затова траките са слаби. Те носят много имена, всяко племе според страната си.» При тази историческа обстановка, така вярно представена от Херодот, успехите на колонистите са били осигурени.

В днешна Добруджа живеело тракийското племе кробизи. Следи от тяхното селище при Балчик се намират на Башбунар. Кробизите неведнъж са се радвали на пристанилите се след далечно плаване гръцки търговски кораби с чудни стоки. И когато «добре дошлите гости» след неколкократни посещения решават да останат тук завинаги, кробизите не са били в състояние да им се противопоставят — не били организирани в единна държава, за да защитят своята територия. Това улеснило извънредно много колонистите и скоро тракийската крайбрежна ивица преминала изцяло в техни ръце.

Преселниците носели със себе си високата култура на гръцкото робовладелско общество. Техният начин на живот силно контрастирал с примитивния родовообщинен строй на местното тракийско население. Това материално превъзходство повишавало много самочувствието на новодошлите и те се отнасяли с неприязън към траките и ги наричали варвари. Понятието «варварос», което първоначално имало смисъл на неясно говорещ, добива презрителното значение на див, малокултурен народ.

През 516 г. пр. н. е. през Добруджа преминава персийският цар Дарий в далечния си поход срещу скитите, обитаващи днешна Украйна. Как изживял Круни това събитие, не се знае. След оттеглянето на

Дарий скитите нахлуват в Добруджа и тя става тяхно владение. Круни попада «в границите на скитите и кробизите» — съобщава Псевдоксимнос.

Круни, както всички останали гръцки колонии, запазва само символична връзка с метрополията Милет. В същност той се обособява като съвсем самостоятелен град със свое демократично управление. Начело на града стоят съветът (буле) и народът (демос). Днес се знае твърде малко за облика на града, но няма съмнение, че той е бил изграден на принципите на гръцкото градостроителство. Разкритите засега незначителни следи от него очертават центъра над втората тераса. Масивни крепостни стени опасвали града. Извън тях на изток и към Тузлата е бил некрополът — градът на мъртвите. Центърът е бил сигурно застроен с монументални обществени и култови сгради.

Неизвестно е кога точно морето изхвърлило около Круни «образа на Дионис» и градът приел новото си име. В писмените извори едва през I в. пр. н. е. се среща Дионисопол, но археологическите материали отпращат тази дата столетия назад. Тези материали, колкото и оскъдни да са, разкриват голям разцвет през III в. пр. н. е. Богата скулптурна украса придавала голям художествен ефект на много сгради. Достигналите до нас археологически паметници подчертават едно безспорно предпочитание и отношение към бог Дионис. Те категорично говорят, че главно божество по това време е Дионис и неговият храм е заемал централно място на градския площад. Днес тук са намерени уникални произведения на изобразителното изкуство, свързани с неговия култ. Особено внимание заслужава една статуя и торсо на

Дионис, работени през III в. пр. н. е. в школата на прочутия гръцки скулптор Праксител. По същото време градът сече монети с образа на Дионис. Всичко това говори, че старата гръцка колония Круни е променила своето име в Дионисопол. Този разцвет съвсем не е случаен. Той е установен не само в Круни (Дионисопол), но и по целия Балкански полуостров. Това е времето след успешния поход на Филип II Македонски срещу скитския цар Атей. Тогава всички земи, влезли в територията на Македонската държава, бързо замогват. И това е лесно обяснимо. Гръцките градове-колонии от крайбрежието, враждебно настроени към съседните скитски и тракийски племена, са били принудени столетия наред да живеят без хинтерланд. От друга страна, неблагоприятно е било положението и на техните съседи от вътрешността — траки и скити, които нямали никакъв допир с морето. След похода на Филип II всички земи се включват в границите на една държава. Това води до обединяване на населението и до икономическо замогване.

Торсо на бога Дионис от III в. пр. н. е. (Софийски археологически музей)

След смъртта на Александър Македонски (323 г. пр. н. е.) положението се изменя. Сатрапите, управлявващи отделните области, чувствуват отслабване на централната власт и започват самостоятелна политика. Отношението на покорените народи се променя. Те започват борба за обособяване и независимост. Тракийските племена по Черноморието въстават против сатрапа на Тракия Лизимах, на когото били подчинени, и изгонват легионите му от своята територия през 313—312 г. пр. н. е. В отговор на това последвал нов поход на Лизимах, който лесно възстановил господството си. Повечето от градовете без съпротива отворили градските порти и били принудени отново да приемат превъзхождащия ги по сила завоевател. Няма данни за отношенията между Дионисопол и Лизимах, но вероятно градът също доброволно се е предал.

С разпадането на Македонската държава настъпват тежки, размирни години. Страната била изложена на непрестанни нападения и обсади не само от представителите на официалната държавна власт,

Монета на гр. Дионисопол с образа на Дионис но и от разни племенни вождове, тръгнали да разширяват територията си и да се обогатяват с плячка, за да поддържат наемни войници. Един надпис от II в. пр. н. е. говори за обсадата на Бизоне (днешна Каварна), непосредствен и най-близък съсед на Дионисопол, от тракийския династ Золтес. От надписа се вижда, че градът се спасил благодарение на отзивчивостта на своя гражданин Агатокъл, който умилостивил врага с 600 златни монети. Като знаем, че Бизоне е по-малко градче, населявано до V в. пр. н. е. от траки, след което добило градски вид поради преселването в него на колонисти от Месамбрия (Несебър), и че то се намира само на 15 км от Дионисопол, трябва да приемем, че пощадата си Дионисопол дължи или на отслабването на Золтес, или на голям откуп, даден от жителите на града.

Не се знае нищо за съдбата на Дионисопол и при развилия се двубой между малоазийския владетел Митридат IV Понтийски и римския пълководец Лукул. През I в. пр. н. е., когато Рим победоносно разширява своите граници във всички посоки, в Мала Азия се издига понтийският владетел Митридат IV. Той включва в своите владения и гръцките градове по нашето крайбрежие и вероятно тогава именно те се обединяват в един черноморски съюз — Западнопонтийски съюз, член на който е и Дионисопол. Против завоевателните действия на Митридат IV римляните изпратили Лукул. Срещата между двете войски станала при Ускудама (дн. Одрин). Митридат Понтийски бил разбит и победителят отправил поглед на север — към неговите съюзници. Аполония (Созопол) единствена оказала съпротива и била жестоко наказана от римляните. Останалите градове по Черноморието доброволно приели римския протекторат. Римляните тактично признали техния Понтийски съюз, наречен Пентаполис поради членуването в него на пет града, и ги провъзгласили за свои съюзници (цивитатес федерати). Градовете запазили известна самостоятелност и занапред, но Рим имал правото да назначава пентарха — управителя на Пентаполиса, който по принцип трябвало да бъде чужденец, и чрез него фактически държали под постоянен контрол целия държавен и политически живот на привидно признатия за съюзник Западнопонтийски гръцки съюз.

През I в. пр. н. е. над Балканите надвисва нова опасност. Гетският цар Буребиста, чиито владения се намирали отвъд Дунава, засилил своята държава твърде много и като използувал борбите между Цезар и Помпей, протекли в голямата си част също на Балканския полуостров, успял да разшири своите владения до Македония и Илирия (дн. Албания). «Той — казва писателят Дион Хризостом — превзе всички градове по левия бряг на Черно море чак до Аполония (Созопол). . . Вследствие на това живеещите по тези места елини преживяха извънредно голям упадък. Западнаха извънредно много и техните градове, едни от които въобще се не възстановиха, а други бяха слабо заселени. На всичко отгоре в тях нахлуха и се заселиха масово варвари.» Единствен Дионисопол може би избягнал тази зла участ. Един намерен преди години надпис в Балчик подробно разкрива този момент от историята на Дионисопол. Жрец на града по това време бил Акорнион — изкусен дипломат, който при една политическа мисия имал лична среща с римския пълководец Помпей в Македония и който бил близък приятел с бащата на Буребиста. Акорнион ходил в гетската резиденция Агридава отвъд Дунава и след това посрещнал страшния завоевател като приятел. Заради заслугите си той получил големи почести. «Съветът и народът — се казва в надписа — реши: на този празник Акорнион да бъде увенчан със златен венец и с медна статуя, която да се постави на най-лично място на площада.»

Но успехите на гетската държава били мимолетни. Те се дължали предимно на личните качества на Буребиста и след неговата смърт всичко рухнало.

Не така стои въпросът с римската експанзия. След близо двувековна борба римляните завладяват Балканите изцяло и ги обособяват в отделни провинции. Дионисопол, както и всички градове на север от Стара планина влизат в провинция Долна Мизия, която обхващала земите между Балкана, Дунав, Черно море и р. Цибрица.

Бурните политически събития през последното столетие пр. н. е. са съпроводени с изключителни природни бедствия. Те сигурно не са убягнали от погледа на тогавашните историци и географи, но до нас не е достигнало нито едно съобщение. По това време, вероятно при земетресение или прихлътване на земни пластове, изчезва от земята съседният на Дионисопол град Бизоне. Знаем, че през 63 г. пр. н. е. Бизоне все още съществувал и е споменат от Страбон, но Плиний Стари (23—79 г. от н. е.), като изрежда градовете по черноморския бряг, пише: «Имало там и град Бизоне, погълнат от земята.» Седемдесет години след това, по времето на Ариан от Никомедия, той е вече забравен и когато Ариан определя разстоянието между понтийските градове, казва:

«От Бизоне, пусто място, до Дионисопол — осемдесет стадии. . .» Дали това ужасно природно явление е станало само при Бизоне, или е засегнало и част от областта на град Дионисопол, ще покажат бъдещите проучвания. Засега знаем само, че през първите векове на нашата ера границите на Дионисопол се разширяват на север и стигат до Калатис (дн. Мангалия), град, който се намира на север от «погълнатия от земята Бизоне».

Нов облик добиват градовете от Западнопонтийския съюз през римската епоха. Както е известно, Рим изобщо проявявал известна лоялност към гърците, но въпреки това там постепенно се налагал жизнено по-силният местен «варварски» елемент. Преселниците гърци ежегодно намалявали, а създадените от тях градове все повече привличали вниманието на съседните тракийски и скитски племена. Старата етническа диференциация се изживявала след няколковековно съжителство и броят на жителите-варвари в гръцките градове постоянно нараствал. Особено силен е притокът на негръцки елемент през опустошителните военни действия от II—III в. Дион Хризостом, както видяхме, говори, че след опустошението на градовете от Буребиста голяма част от тях останали с малко население, а наред с това в тях «нахлуват и масово се заселват варвари».

При тези условия се развива новата римска цивилизация на Балканския полуостров. В общи линии тя следва пътя, начертан от предхождащата я цивилизация на стара Гърция, но наред с това създава и нещо специфично, което ѝ дава собствения облик. Особено внимание заслужава строителната дейност на римляните. Те здраво укрепват северната си граница — р. Дунав. Сред тракийските села израстват мощни градове-крепости, които трябвало да защищават империята от постоянните нападения на «варварите».

За римския период от историята на Дионисопол разполагаме с малко данни. Въз основа на намерените монети може да се установи известно икономическо издигане на града през II—III в. От същото време е открита и една извънредно интересна гробница на лекар. Това е един монументален паметник с две помещения — подземно, същинска гробница, и надземно, култово помещение. Богатият гробен инвентар говори за материалните възможности на този дионисополски гражданин, а изключително разнообразният лекарски инструментариум, намерен в гробницата, предлага твърде интересен материал за запознаване с медицината и по-специално с хирургията в античността.

От един надпис научаваме, че градът имал «гимназион». В този надпис се говори за едно чествуване на «гимназиарси» — възпитаници на тази гимнастическа школа. Дионисопол и по това време може да се похвали със свои граждани, които са развивали голяма обществено-политическа дейност. В един от надписите се чете, че «Деметрий, син на Диоген, ходил в Рим като посланик при императора».

Удобният залив и доброто стратегическо положение вероятно са наложили свързването на града с пътища, водещи към Калатис (дн. Мангалия) и Абритус (до дн. Разград). През Дионисопол е минавал и крайморският път от Бизантион (Цариград) за устието на Дунава.

Интересен паметник за търговските връзки на Дионисопол представлява намерената в Балчик малка теракота на египетския бог Озирис. През римската епоха градовете на Западнопонтийския съюз водели оживена търговия с Далечния Изток. Нещо повече — египетските търговци от Александрия основали свое търговско сдружение (ойкос) със седалище в Томи (дн. Кюстенджа). Тракийските кожи, роби, черноморска риба и жито са привличали винаги вниманието на египтяните, а интересът на балканските народи към източните вина, маслиненото масло, тъканите и папирусите никога не е намалявал. Няма съмнение, че статуетката на египетския бог Озирис е пренесена в Дионисопол по търговски път.

Теракота на египетския бог Озирис, намерена в Балчик (Варненски окръжен музей)

При административните реформи на император Диоклетиан (286—305 г.) Дионисопол е включен в границите на провинция Скития — днешна Добруджа.

Ограничени сведения има и за културния живот на Дионисопол. Римският бог, идентичен с гръцкия Дионис, Бакхус, става главно божество на града. Неговите почитатели се организирали в религиозно сдружение, а тържествата, посветени на Бакхус, се ползували с голяма популярност.

По това време животът на Балканския полуостров и особено на тази част от черноморското крайбрежие бил крайно неспокоен. По коридора, ограничен от морето и пълноводната река, преминават всички «варварски» народи в далечните си походи на юг. През II в. костобоките опустошават страната и стигат чак до Тракия. Следващият III в. се характеризира с непрестанните готски нашествия. Голяма част от боевете с тях се развиват около Марцианопол (дн. Река Девня до Варна) и Абритус (до дн. Разград) — градове, намиращи се в съседство с Дионисопол.

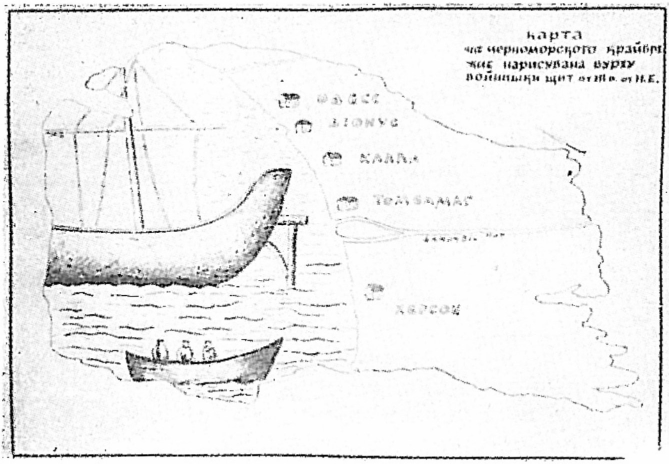
карта
на черноморското крайбре
жие нарисувана върху
войнишки щит от III в. от н.е.

Карта на черноморското крайбрежие, нарисувана върху войнишки щит (от III в. от. н е.)

Бронзова фигура от украшенията на антична колесница, разкрита в Балчик през юни 1965 г.

След 395 г. Римската империя се разделя на две—Източна, с център Бизантион (Цариград), и Западна с център Рим. Дионисопол остава в границите на Източната империя —Византия. За съдбата на града обаче през III—IV в. не се знае почти нищо. По това време християнството става официална религия. Няма съмнение, че култът на Дионис — Бакхус е почти изоставен. Новата религия и новата държава, израсли върху традициите на Римската империя, скоро създават материална култура със свой облик. Дионисопол вероятно е изживял доста чувствително всички посочени събития. Той е претърпял големи поражения и загуби, но безспорен факт е, че градът запазва своята етническа и административна цялост както през римската,така и през ранновизантийската епоха.

Съдбоносни в историята на този край се оказали нападенията на появилите се вече от север славяни и прабългари. Със своето идване те сложили край на първия етап от миналото на днешния Балчик и поставили за столетия в забвение спомена за богатата и цветуща милетска колония Круни—Дионисопол.

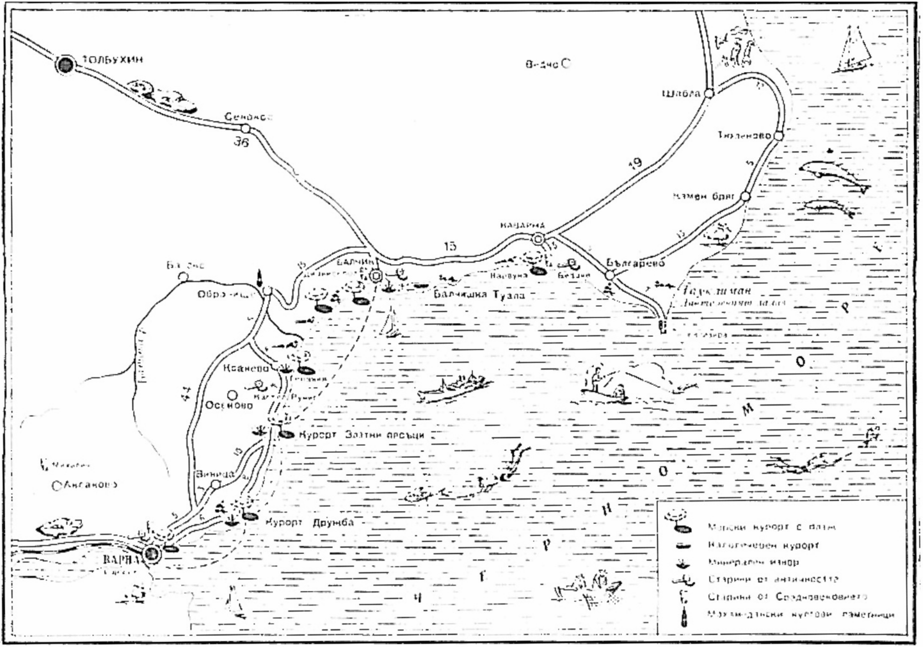
Толбухин
Сенокос
36
Шабла
Тюленово
19
Камен бряг
Каварна
15
Балчик
Българево
Карвуна
Балчишка Тузла
Тауклиман
Балчик
Оброчище
Кранево
Осеново
44
Курорт Златни пясъци
Виница
Аксаково
Курорт Дружба
Варна
Ч
Е
Р
Н
О
М
О
Р
Е
Морски курорт с плаж
Балнеолечебен курорт
Минерален извор
Старини от античността
Старини от Средновековието
Мохамедански културни паметници

Карта на туристическите и лечебните обекти по Северното Черноморие

БАЛЧИШКИЯТ КРАЙ ПРЕЗ VI—XIII В.

Идването на славяните през VI—VII в. променило коренно народностния облик на целия Балкански полуостров. Естествено и Добруджа или Малка Скития, както я наричали тогава, не останала незасегната от процеса на славянизирането.

Оградена от р. Дунав и от Черно море, тази покрайнина има особено положение, което може да се уподоби на полуостров или коридор. От най-дълбока древност през Добруджа и покрай нея са минавали първостепенни пътища и тя е била една от вратите, откъдето готите, хуните, аварите и други народи са нападали от север владенията на Византия. Именно оттам дошли част от българските славяни и прабългарите начело с Аспарух, за да уседнат трайно и да създадат тук и в днешна Североизточна България своята държава.

Съдбата на Дионисопол, Бизоне и околността от VII чак до XII в. е забулена с неизвестност. Византийските писатели почти не спират вниманието си върху този край. За последен път във византийските извори Дионисопол се споменава в писания през VI в. пътеводител на Хиерокъл като един от 15-те града на провинция Скития. Името му се среща и в епархийските списъци за VII—VIII в. на Цариградската патриаршия като епископско седалище, а в хрониката на Теофан Изповедник (писана в края на VIII в.) е запазен споменът за разливането на морето през 544 г. на 4 мили по сушата в областта на Одесос (дн. Варна) и на Дионисопол, вследствие на което се издавили много хора. При последните разкопки, извършени от сътрудници на Варненския археологически музей през 1952/1953 и 1955 г. край Каварна, се разкри, че Бизоне е било разрушено при идването на славяните и прабългарите. Като се съпостави този факт с мълчанието на византийските писатели за Дионисопол от VII в. насетне, става ясно, че този град е бил също разрушен и престанал да играе роля.

Точно какво е станало през тези бурни години със старото провинциално население — траки и гръцки поселници в градовете, не се знае. Може би една част от тях са подирили закрила на юг към столицата на Византия и в големите укрепени градове. Бегъл спомен за това е запазен в една апокрифна старобългарска повест «Сказание на пророк Исай» (вероятно от втората половина на XII в.). В нея се казва: «Аз чух глас, който ми рече: Исайе, иди на запад от най-горните страни на Рим и вземи третата част от куманите, наречени българи, и засели земята Карвунска, която опразниха римляните и елините. . .»

Известна част от гражданите на Дионисопол и на Бизоне, както и от жителите на селския им хинтерланд обаче ще да са останали по родните си места и след идването на славяните и прабългарите. Само така може да се обясни и фактът, че новодошлите възприели старото име на Дионисопол — Круни, видоизменили го според законите на старобългарския език на Карвуна и с него назовали своето ново средище в околността, изградено недалеч от мястото на някогашното градче Бизоне — върху близкото плато Чаракманбаир. То станало фактически приемник и продължител на живота на двете антични и ранносредновековни селища —пристанища в околността.

При избора на новото местозаселване трябва да се има пред вид и това, че българите и славяните не са били морски народ и твърде естествено е те да се настанят там, където са били селищата на траките, които също тъй не търсели добри условия за мореплаване, както напр. гърците, а предпочитали по-големи възможности за континентален живот и защита. Землището на Бизоне и в това отношение не е могло да не бъде предпочетено пред местоположението на Дионисопол. Твърде естествено обаче новото селище е получило името на големия град, в чиито владения, както видяхме, било включено цялото крайбрежие чак до Мангалия.

Разкопките и изследванията на нашите археолози от Варненския музей М. Мирчев, Г. Тончева и Д. Ил. Димитров разкриха достатъчно материали и доказателства, от една страна, за да се свърже днешният град Каварна с Бизоне и със средновековното българско средище Карвуна (досега отъждествявано с Балчик), а, от друга страна, за да се проследи съществуването на славянобългарско селище на платото Чаракманбаир още от VI—VII в. Неговите леки жилища-полуземлянки са били разположени по средната част на възвишението, върху останките на вече преместеното селище Бизоне. Поради благоприятното си положение малкото селище до X в. се разраствало към запад и забогатявало, докато се превърнало в значителен градски център.

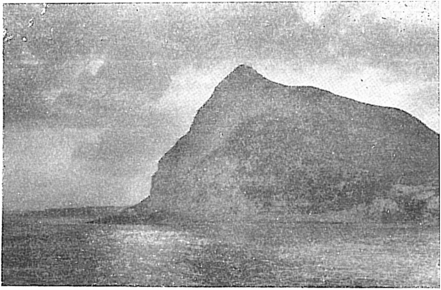

Чаракманбаир край Каварна, гдето е бил разположен средновековният български град Карвуна

Градището при Карвуна и крепостта на нос Калиакра вероятно са били опора на българската държава в този край още от самото ѝ създаване. Твърде естествено е българите да са използували добрите защитни качества на твърдината върху нос Калиакра (наименованието иде от гръцките думи «калос»— хубав, и «акра» — издадена скала, връх, нос) и удобното пристанище. Това идва да потвърди намереният наблизо (край Шабла) инвентарен надпис на гръцки език, изсечен на колона, в който се изброява повереното на началника на българския гарнизон (боил) в намираща се наблизо крепост предпазно оръжие— ризници и шлемове. Този надпис е датиран към първата половина на IX в. и се пази в Софийския археологически музей.

Карвуна просъществувала до началото на византийското иго. През средата на XI в. тя пострадала от нахлуванията на севернотюркските племена печенеги, узи и кумани. Една част от куманите се заселили в този край, размесили се с местното славяно-българско население и постепенно се изравнили в битово отношение с него. На това се дължи и фактът, че първенците им играли важна роля в държавния живот на България и имали свободен достъп до всякакви служби, дори и до трона. За пример могат да се посочат самите царски династии на Втората българска държава — Асеновци, Тертеровци, Шишмановци, феодалните владетели Елтимир, Дърман, Куделин, Балик и др., чиито имена говорят за кумански произход. Сред тези семейства обаче се срещат и чисто славянски имена — Добротица, Смилец, Теодор-Светослав и пр. Това разкрива бързия процес на сливане и побългаряване на севернотюркските пришълци. Затуй техните потомци (които са вероятно днешните гагаузи) твърде скоро след идването си били отъждествявани с българите. Това личи например от израза «кумани, наречени българи» в споменатото по-горе «Сказание на пророк Исай», от договора, сключен през 1387 г. между добруджанския деспот Иванко и Генуа, от турските регистри от следващите векове, където гагаузите в Каварна носят само християнски и славянски имена. В споменатия Иванков договор като негови поданици се споменават само българи и гърци. Макар и малобройни, гърците са били активен търговски елемент и очевидно само затова са споменати в договора.

Всичко това иде да покаже, че населението в този край е било предимно българско, когато към края на XII и в началото на XIII в. през Втората българска държава селището Карвуна отново процъфтяло и се разпростряло върху цялото плато Чаракман-баир. От направените проучвания около Балчик досега е открито едно малко средновековно селище върху височината Джини (Дженде, Джинди) баир, отстоящ на около 1,5 км от морския бряг, югозападно от сегашния град. Неговото удобно и защитено от ветровете пристанище обаче не ще да е останало съвсем неизползувано, още повече, като се има пред вид, че то е един от пунктовете, през които се изнасяли плодовете от труда на населението в този много производителен район. От XI в., а може би и от по-рано цялата тази област поради вълнообразния си терен почнала да се нарича от византийците и от нашите писатели «Стоте хълма» (могили). Тя се славела със своето жито, восък, вино и разни суровини от животновъдството. Ето защо тук, особено по речните и морските брегове на този своеобразен полуостров, минавали едни от най-оживените пътища на Източна Европа. Корабите по пристанищата на Добруджа се товарели със стоки, разменяни между Средиземноморието и Северна и Средна Европа. Полетата на Добруджа също се кръстосвали от сухоземни пътища, идващи от северноевропейските равнини и от бреговете на Балтика към Босфора, Егея и Адриатика. Тези пътища се събирали на черноморските пристанища — Сулина, Констанция (дн. Кюстенджа), Карвуна, Варна и др.

Оживената търговска дейност, която се разгръщала в Добруджа още през време на разцвета на Първата българска държава, издигнала твърде много нейното благосъстояние. Добруджанските градове представлявали богати и многолюдни центрове, в които се срещали търговците от целия източно- и средноевропейски свят. Колко силно впечатление правели тези цветущи градове, показват думите на руския княз Светослав Игоревич (942—972 г.), запазени в древната руска «Летопис по Ипатскому списку». Когато майка му княгиня Олга го увещавала да не оставя родината си и да не предприема втория си поход на юг, Светослав отвърнал: «Не ми е приятно да стоя в Киев. Искам да живея в Преславец на Дунава, защото там е средището на моята земя и понеже там се стичат всички блага — от гърците злато, копринени тъкани, вино и различни овощия, от чехи и маджари — сребро и коне, а от русите — кожи, восък, мед и роби.»

Докато Дунав и Днестър протичали от средните си течения до устията си през българска територия, по тях с кораби, лодки и салове, а по друмовете с кервани от коли се стичали всякакви стоки към българските градове. Първенствуващо положение в търговията тогава имал град Дръстър (дн. Силистра). Новосъздадената унгарска държава обаче спънала търговията на България с Чехия, татарското нашествие в черноморските степи отхвърлило русите на север, а византийското иго прекъснало развитието на българската държава. По това време страшни опустошения и разрухи сполетели българските земи при нашествията на печенеги, узи и кумани. Но и самата Византия през XI, XII и XIII в. постепенно губела своето положение на световна стопанска сила и отстъпила мястото си на Венеция, Генуа и Дубровник. Те насочвали корабите си към Бяло и Черно море, където се развили и разбогатели нови търговски средища. Тъй в Североизточна България търговската дейност по Дунавската артерия заглъхнала и стокообменът се насочил към черноморския бряг.

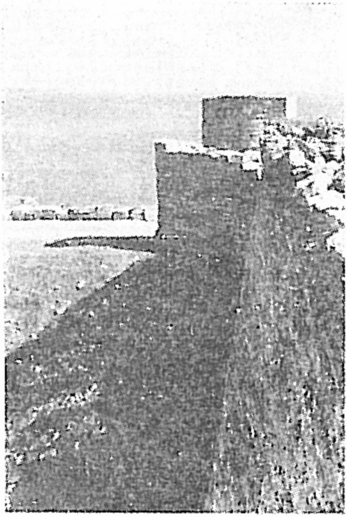

Крепостната стена на средновековния български град Карвуна

През XIII в. благосъстоянието на освободилата се от византийско иго България се възвърнало, за да достигне своя връх по времето на цар Иван Асен II (1218—1241 г.). Запустелите пътища се оживили и стопанският живот отново закипял. В търговията по обширната българска земя много активно участие вземали и чужденци — граждани на търговските републики Дубровник, Генуа и Венеция. Докато дубровничани кръстосвали страната надлъж и нашир с кервани и държели складове в много градове, генуезци и венецианци си съперничели за надмощие в басейните на Бяло и Черно море. Тогава Карвуна станала стопански и административен център на добруджанските земи. Това е засвидетелствувано от грамотата, дадена от цар Иван Асен II през 1230 г. на дубровнишките търговци. В нея цялата област е наречена по името на града — Карвунска земя

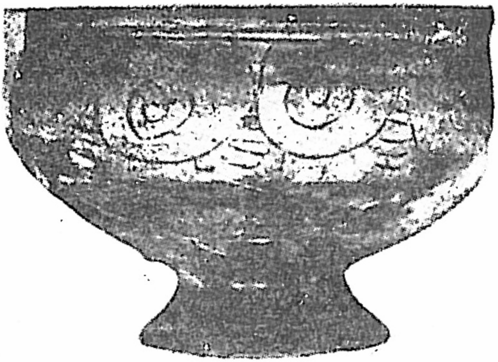

Паница със сграфито-украса, работена в Карвуна през XIV в.

(хора). Българският владетел давал на тъй наречените от него «любезни гости на държавата» големи привилегии и право да търгуват свободно из цялата страна.

Археологическите разкопки в Карвуна показаха, че наред със земеделието, лова, риболова и скотовъдството, за които се съди по намерените сечива, оръжия, рибарски принадлежности, животински кости от домашен добитък и дивеч, населението се занимавало и с редица занаяти. Изработвала се и строго стандартизирана продукция. В Карвуна са открити отломъци от твърде голямо количество изискана художествена сграфито-керамика, многобройни късове железен шлак, сурово желязо (крица) и ковашки съоръжения. Те сочат за напредъка в развитието на грънчарството, обработката на желязо и други специализирани занаяти. Насърчавани и подкрепяни от българските владетели с хрисовули, занаятите през XIII—XIV в. били упражнявани от значителен брой «технитари». Това били зависими от феодалния господар занаятчии, които обитавали неговото владение и по-големите градски центрове в определени квартали и улици.

Вътрешният обмен е бил до голяма степен натурален. Затова в Карвуна са открити малко монети. В замяна на това обаче външната търговия разкривала по-широки възможности за развитието на стоково-паричните отношения, за да се стигне до сеченето на собствени монети в Добруджа при деспот Иванко в края на XIV в. Износът се състоял предимно от селскостопански произведения (хранителни припаси), а вносът — от кораби, тъкани, обработена и сурова коприна, памук, метали, украшения и други предмети за разкош.

Товаренето на зърнените храни на корабите на нос Калиакра ставало по твърде любопитен начин

Медни монети, сечени от добруджанския деспот Иванко в края на XIV в.

през българското средновековие. Житото се изсипвало от колите, влезли в крепостта върху скалите, направо в тюрма на кораба, пристанал в пещерите в подножието на носа. За тази цел се използували прокопани и огладени коминообразни отвърстия с дължина повече от 60 м.

Положението на Карвуна като административно средище, оживено пристанище на богата и производителна околност, придало значителна мощ на феодалния ѝ владетел. Затуй тя играе важна роля и в процеса на феодалното разчленение на България.

ДОБРУДЖАНСКОТО КНЯЖЕСТВО ПРЕЗ XIV В.

Балчик и целият край са тясно свързани с историята на Добруджанското княжество, наречено от баварския войник Йоханес Шилтбергер в 1394 г: «Третата България» (das drit Pulgery) наред с Търновското и Видинското царство. Тази връзка се основава на две положения: първо, защото името на град Балчик се извежда от името на болярина Балик — най-ранния известен владетел и може би основател на княжеската династия, и, второ, защото тук вероятно се издигала родовата твърдина на владетелите или тяхната първа резиденция. Братът на Балик — Добротица (умалително от славянското име Доброта), който наследил княжеския престол, оставил името си на цялата владяна от това болярско семейство област — Добруджа («земята на Добротица»). Турските завоеватели възприели това наименование,от което произлиза и днешното име на областта, преобразувано от турския изговор на собственото име на владетеля. Аналогичен е случаят с Кюстендил, чието сегашно наименование идва от името на владетеля му Константин Драгаш, с което турците си служели вместо със старобългарското Велбъжд.

Началната история на Добруджанското княжество в много отношения не е изяснена напълно. Първото известие, което имаме за него, е от 1346 г., когато князът на Карвуна Балик подпомогнал с военен отряд, началствуван от братята му Тодор и Добротица, майката-регентка на малолетния византийски император Йоан V Палеолог — Анна Савойска, срещу претендента за престола Йоан VI Кантакузин, който по-късно станал император. Цариградските властници оженили Добротица за дъщерята на великия адмирал Алекси Апокавк и му дали титлата деспот. Преди да се завърне в отечеството си, той заемал различни длъжности във византийската войска — комендант на крепостта Мидия и пр.

От 1366 г. Добротица князувал в Карвуна, като до смъртта на цар Иван Александър в 1371 г. поддържал добри отношения с Търновското царство. Би могло да се допусне, че той е бил във васална зависимост от него. Когато обаче Видинското царство се отделило от Търновското, същото сторил и Добротица. Пълното откъсване проличава и от факта, че заедно с видинския цар и той се отметнал от Търновската патриаршия.И двамата владетели се подчинили в църковно отношение наЦариградската патриаршия. (Каварненският митрополит чак до 1652 г. носел титлата «екзарх».) При това Добротица се възползувал от затрудненията на Иван Шишман и към 1372 г. укрепените селища Варна, Козяк (дн. с. Обзор) и Емона (на нос Емине) станали негови владения. На север добруджанският деспот държал гр. Килия (при един от ръкавите на Дунав), а на запад — може би и Овеч (дн.Провадия) и крепостите Михалич (или Мъглиж, на север от с. Аксаково) и Петрич (между селата Белослав и Аврен) във Варненско. Ще рече, че властта на карвунския господар се простирала приблизително върху територията на днешните Варненски и Толбухински окръг и цяла Северна Добруджа със земите от двете страни на Дунавската делта. В княжеството не бил включен гр. Дръстър (дн. Силистра) и околността му, които си останали към Търновското царство.

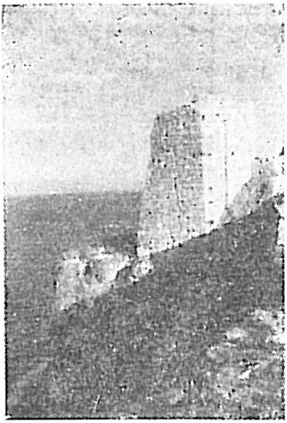

Останки от средновековната крепост на нос Калиакра

Неизвестно кога Добротица преместил столицата си в непристъпната крепост Калиакра на морския бряг. Обширното Добруджанско княжество се издигнало като важна политическа сила в басейна на Черно море. Разполагащ със свой военен и търговски флот, честолюбивият владетел се стремял да добие господство над това море и да играе голяма международна роля. През 1374 г. той се намесил във вътрешните работи на Трапезундската империя, която владеела южните черноморски брегове, а от 1370 до своята смърт през 1385 г. воювал с Генуа, като оказвал закрила на венецианците и изобщо водел независима външна политика от голям мащаб.

Към края на живота си Добротица ще да е видял надвисналата както над неговите владения, тъй и над другите български и съседни земи обща заплаха — кървавия ятаган на османските завоеватели. Раздробени в политическо отношение, народите на Балканския полуостров не могли да обединят силите си и задружно да отбият опасността от попадане в робство. След поражението на прилепския и серския владетел при Черномен в 1371 г. османските турци отнели земите на Търновското царство в Тракия заедно с Несебър и Анхиало по черноморското крайбрежие и наближили пределите на Добруджанското деспотство. Иван Шишман и други балкански владетели признали върховенството на султан Мурад.

Поражението на турците при Плочник през 1387 г. внесло раздвижване сред християнските държавници. Първата задача на Добротичевия син и наследник Иванко била да се прекрати враждата с Генуа. Той успял да приключи преговорите с представителите на града-република и на 27 май с. г. неговите пратеници Коста и Йолпани подписали в генуезката колония Пера (в Цариград) договор за възстановяване на мирните си отношения. С този акт се създавали необходимите предпоставки за разгръщане на търговски обмен: правна защита на генуезките търговци и на техните сделки, улесняване и признаване на юрисдикция за консулското им представителство, отстъпване на земи за поселване и постройка на влагалища за стоките, осигуряване на кораби за евакуация по време на война и др. Дадено било право на генуезците да купуват и обменят в Добруджанското княжество «по своя собствена воля всякакви вещи, стоки и всякакви припаси. . .», без каквито и да било ограничения (освен за хранителните припаси «във време на глад»). Уговорено било сделките да стават при много ниско вносно, транзитно и износно мито, като най-ценните стоки (кораби, благородни метали, бисери, скъпоценности, редки пера и кожи, везани колани и др.) на генуезците изобщо се освобождавали от обмитяване. Това поставяло Генуа в положението на най-облагодетелствуваната страна. Явно тъй формулираните условия на договора са били приети от добруджанския деспот поради твърде неизгодното му икономическо и политическо положение. Той е искал на всяка цена, от една страна, да осигури чрез търговия с генуезците съживяване на стопанските връзки на областта, а, от друга, може би се стремял да обърне своето имущество и богатствата на феодалите от княжеството в пари и скъпоценности, тъй като те се пренасяли по-лесно в случай на бягство. Във всеки случай при Иванко самостоятелността и развитието на стоково-паричните отношения намерили израз в сеченето на собствени монети на Добруджанското княжество.

Наскоро след сключването на този договор настъпили тежки дни за Добруджанското княжество. Султан Мурад се съвзел след поражението при Плочник и още на следната 1388 г. изпратил военачалника си Али паша да накаже търновския цар Иван Шишман, който се бил присъединил към сдружилите се срещу османските нашественици сръбски княз Стефан и босненски бан Твърдко. Турците превзели Овеч (дн. Провадия), Шумен (дн. Коларовград), Мадара и други крепости. Търновският цар бил принуден да се признае за васал на султана и да предаде Дръстър (дн. Силистра) на турските завоеватели. С това османците прекъснали териториалната връзка между двете български държавици. Защитниците на владяната от деспот Иванко Варненска крепост обаче организирали отбраната си, успели да отбият пристъпите на командуваните от Али паша пълчища и опазили свободата си. Но по всяка вероятност скоро и добруджанският деспот е бил принуден да се признае за васал на султана.

Към 1390 г. Добруджанското княжество се изправило пред ново изпитание. Войводата на новообразуващата се държавица Влашко (дотогава неразделна област в българската държава) Мирчо (1386—1418 г.) се възползувал от тежкото му положение. Той заел Силистра и нападнал откъм гърба владенията на добруджанския деспот. Не е известно точно какви територии е успял да окупира Мирчо, но през 1390 г. си прикачил титлата «господар на Дръстър и на земите на Добротица». Още на следната година обаче султан Баязид заел отново Дръстър, отхвърлил власите пак отвъд Дунава и принудил войводата им да се признае за негов васал.

Досега не са открити извори, които да хвърлят светлина върху последните години на Добруджанското княжество. За последен път името на Иванко се споменава през 1395 г. в един документ на генуезките архиви в Галата (Цариград). От него обаче не е ясно дали по това време е бил още жив и дали е заемал престола си. Поради това не могат да се правят каквито и да било изводи. Твърде вероятно е обаче в 1393 г. той и деспотството му да са споделили съдбата на Търновското царство при окончателното му завладяване от турците и краят му да е настъпил през същото това черно за българския народ десетилетие, когато загубил своята свобода и държавна независимост.

БАЛЧИШКИЯТ КРАЙ ПОД ТУРСКО ИГО

Завладяването на Добруджанското княжество от османските турци в края на XIV в. предизвикало значителни промени. Преди всичко то довело до обща разруха. Една част от жителите били безжалостно избити, а други — отвлечени в робство из малоазийските степи. Мнозина подирили убежище отвъд Дунава и се заселили в долината на р. Серет и в Бесарабия. Някои пък се укрили във вековните лесове на Лудогорието, в дебрите на Стара планина или се заселили чак в Тракия, където пожарът на войната бил вече поотминал.

Известна част от местните жители-християни пък приели исляма, «за да се спасят от калъча» («калъч качканда», както се е запазило преданието сред част от мюсюлманското население в Североизточна България). По този начин процесът на пълното побългаряване на севернотюркските пришълци (кумани, печенеги и узи) се забавил и затруднил. И тези от тях, които запазили християнската си вяра, възприели езика на покорителите турци. Вероятно такива са т. нар. «гагаузи» — християни, които говорят турски език. Помохамеданчените жители от славянско или тюркско потекло били подложени на постепенна, но непрекъсната денационализация. За това особено спомогнала и колонизаторската политика на султаните. Те настанявали по стратегическите места във владенията си, между които спада и цяла Североизточна България с Добруджа, доведените от Азия домочадия от различни тюркски племена. По този начин предимно чрез асимилация и заселване наред с българския се създал и турски народностен елемент в този край.

Постепенно променили своя облик и селищата. Османският поробител не пощадил и тях. Археологическите проучвания показват, че градището на Каварна било завладяно от турците към края на XIV в. и по-голямата част от жилищата в него били опожарени. Селището обаче продължило да съществува. Това се потвърждава и от събитията при похода на полско-унгарския крал Владислав IV Варненски през 1444 г. Каварна се предала доброволно на християнските войски. Очевидно това е било извършено от немюсюлманското население. Крепостите Петрич и Калиакра обаче били превзети от рицарите и бойците на Владислав с пристъп, защото са били отбранявани от турски гарнизони. Тогава в тях вече били заселени турци. За жестоката разправа с християнското население при покоряването му от турците подсказва една запазена в околността легенда и името на една от вратите на Калиакренската крепост, наричана «Кърк късъ капусу» — Вратата на четиридесетте моми. Разправя се, че най-красивите девойки от царското семейство дали обет да погинат, но да не попаднат в ръцете на поробителите. Те сплели и свързали косите си, страхувайки се от колебанието на по-слабите духом, и за да запазят чистотата и свободата си, се хвърлили от отвесните скали в морската бездна. Водела ги най-личната мома и оттогава и цялата местност получила нейното име — Кали.

Поради стратегическото положение и удобното пристанище българското население на Калиакра било заменено с турци и татари. Дори и старото светилище на свети Никола, почитан като покровител на моряците, било превърнато на място за поклонение на татарския народен светия Саръ Салтък (един от проповедниците на мохамеданската секта «бекташи», чиято същност е смесица от мюсюлмански мистицизъм, християнски вярвания и староирански дуализъм). И досега една от пещерите в най-южния край на масива се казва «Свети Никола». В нея имало некропол и поверието разказвало, че между гробовете там бил и гробът на светията.

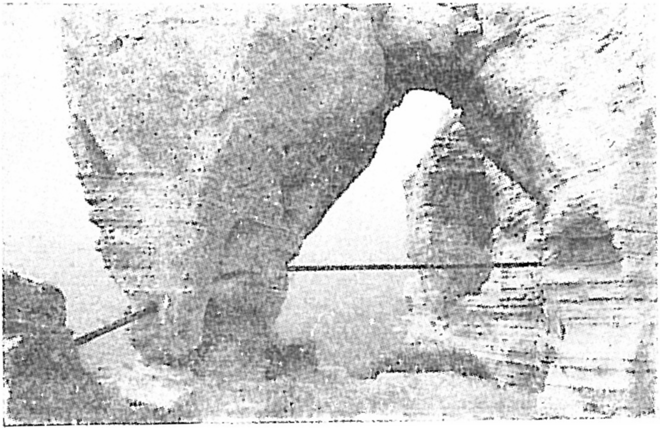

Скали на нос Калиакра

Текето в с. Оброчище

От XV в. името на Карвуна вече е променено на Каварна. На една италианска морска карта от това време градът вече носи това название под формата «Gavarna». През следващото столетие той се споменава в пътеписа на антиохийския патриарх Макарий като «пристанище Кафирна». Към 1595 г. дубровнишкият търговец Павел Джорджич намира селището «по-далечко от морския бряг» — очевидно то вече е било на сегашното си място, върху широкото и равно Добруджанско плато, гдето условията за живот са много по-добри, отколкото по стръмните склонове на хълма, брулен от ветровете. Турският пътешественик Евлия Челеби дава повече сведения за Каварна през XVII в. Той отбелязва, че всички сгради са строени при планината. На морския бряг се намирали само житните складове и изворите за сладка вода.

Балчик не се споменава при похода на крал Владислав Варненски. Може би тогава той не е имал значение на укрепен пункт. Името му се среща найрано под формата Балчък в един списък на джелепкешани (едри овцевъди) във Варненската каза (околия), съставен през май 1573 г. От него съдим, че селището се е замогнало и е наречено «касаба» (на турски — град). Населението му било турско и се занимавало с овцевъдство и занаяти (калайджийство, абаджийство и др.). В същия списък Каварна се споменава като село, но с жители християни. Между християнските се срещат и славянски имена: Парашкево Яни, Маври Йорги, Богдан Добре, Неделко Диване, Михал, син на Георги, Костадин, брат на Млечко, и др.

През същия век името на Балчик вече се среща и на италианските морски карти. Най-ранното описа-

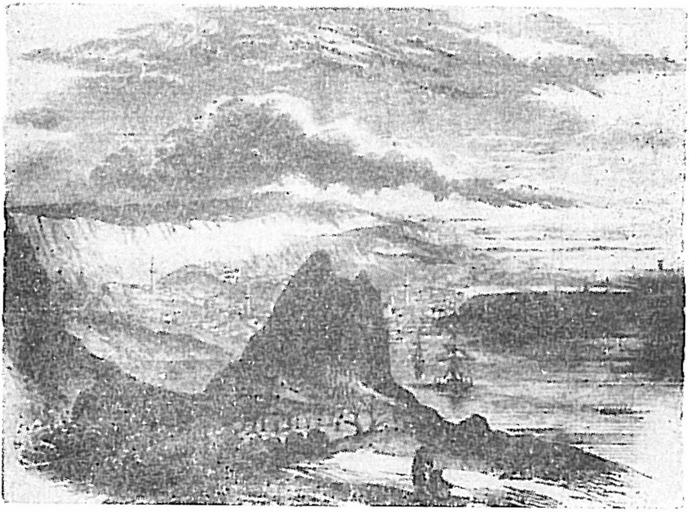

«Балчик през Кримската война» — рисунка на съвременен английски военен художник

ние на града дължим на турските пътешественици от средата на XVII в. Евлия Челеби и Хаджи Калфа. Очевидно Каварна със своето християнско население престанала да бъде главно средище в този край. Както и Калиакра, градецът имал само значение на местно скеле-пристан. В замяна на това Балчик отново, както през античността, се издига като по-голям градски център на околността. Затова към 1651 г. Евлия Челеби говори за него като за богат и благоустроен град с 5 махали и хубави къщички, покрити с керемиди или тънки дъски, с три първоначални училища, един хан (вероятно керван-сарай), 7 търговски хана, баня, 150 малки дюкянчета, складове край морето и лозя по височините. Той съобщава, че пристанището се пълнело с пръст и пясък и когато духал югоизточен вятър, корабите засядали. По този повод той извежда името на града от турската дума «балчък» — тиня, с която била запълнена едната страна на пристанището. Тук трябва да отбележим, че наред с това съществува и друга местна турска народна етимология, която свързва името на града с отстоящото на 1,5 км североизточно от него село Балджикьой, чието название, преведено, означава «медарско село». Най-вероятното обяснение обаче на името на града е, че то представлява турска форма от изговора на името на добруджанския болярин Балик. Турският завоевател е осмислил личното име на владетеля на града и го е сближил с природните особености — тинята и мочурищата, както е било в обичая им.

Балчик е бил пазарно средище на богата производителна околност, но до средата на XIX в. се намирал в постепенен упадък. Гръцкият консул във Вар-

Житен склад на Балчишкото пристанище от XIX в.

на А. П. Вретос дори го определя като бедно градче. Едва след Кримската война (1853—1856 г.), когато турското правителство разрешило на християнските си поданици да изнасят храни за странство, Балчик се възмогва. Към пристанището, където започнали да се издигат големи житни складове с железни кепенци и да изникват къщи на християни, започнали да се стичат кервани с коли, натоварени с жито, от което се смилало много хубаво бяло брашно. Търговията се разраствала все повече и благодарение на това, че Балчишкото пристанище било защитено по-добре от Варненското.

Въпреки че не разполагаме с точни данни и статистики за броя на жителите на Балчик преди Освобождението от турско иго, съпоставката на две сведения разкрива бързия растеж. Към 1856 г. консулът Вретос твърди, че градът имал 4000 жители, от които 500 били християни. Пътешественикът от Австро-Унгария Феликс Каниц в 1872 г. изчислява населението му на 7000 жители с 900 турски къщи, 700 татарски, 150 български и 50 гръцки. Турският елемент все още бил най-значителен, но явно към него Каниц е причислил и гагаузите, понеже говорят език, близък до турския, а те навярно са били втори по численост.

Заселването на българи в Балчик зачестило след Одринския мир (1830 г.) и особено след Кримската война предимно от близката околнсст и от по-далечни краища. Първата група поселници били предимно земеделци, идващи от Тракия (Старозагорско, Новозагорско, Ямболско, Чирпанско, Казанлъшко и др.). Първоначално те следвали оттеглящите се руски войски до Бесарабия, но после се върнали назад поради тамошните неблагоприятни условия за живот и се настанили в най-високата част на града, наречена «Гемиджи махала». Другата група придошла от Мизия (Тревненско, Търновско, Коларовградско, Търговищко и др.) и дори от Македония. Повечето от тях били занаятчии (чехлари, еминджии, казанджии, абаджии), търговци и др. Те образували българска община и повели борбите за народна църква и училище срещу опитите на Цариградската патриаршия да ги погърчи. Фанариотите действували, като се опирали на влиятелни в града гръцки търговци, които консулът Вретос нарича «елини и йонийци»,

Черквата «Св. Никола» от средата на XIX в., в чийто двор се е помещавало и първото българско училище в града

явно имайки пред вид отгде са придошли. Това били агенти на големи търговски къщи за храноизнос в Цариград, Триест, Йонийските острови и др. Още в 1874 г. гръцкото правителство изпратило в Балчик свой агент, а гръцката колония с държавни средства от Атина си построила черквицата «Св. Константин и Елена». При нея било открито и гръцко училище.

С помощта на селяни от околността българите от «Гемиджи махала» издигнали между 1845 и 1847 г. храмът «Св. Никола» и в него почнали да четат на славянски език. За строежа му повикали тревненски майстори и украсили иконостаса му с резба. От един вграден надпис се установява, че храмът е бил възобновяван през 1866 г. Султанският ферман от

1865 г., с който се разрешавало на балчишките българи да сторят това, се пази в Окръжния държавен архив във Варна. Издигането на тази черква се свързва с местния деец Върбан Радоев. Още в 1851 г. българите, водени от Кольо Рачев, си построили и втора черква — «Св. Троица», в южната част на града. Сега тя е в развалини вследствие на свличанията на почвата. В 1873 г. била издигната и трета българска църква — «Св. Богородица», а в 1897 г. — най-новият храм — «Св. Георги», чиято резба на олтара е изработена от майстор Христо от с. Галичник, Дебърско.

През 1858—1859 г. гърците в Балчик обсебили храма «Св. Никола», а сетне и другата българска черква, изхвърлили славянските книги и започнали да служат в тях на гръцки език. Но българите се организирали за отпор. Още в 1860 г. те вече се отказали от подчинението си на цариградския патриарх и при учредяването на Българската екзархия в 1870 г. градът и околията се присъединили към нея.

Българската община положила големи грижи и за образованието на роден език. Потърсили си учител за 60-те деца в училището и назначили през 1855 г. даскал Костадин от Велико Търново за учител. Заместил го даскал Димитър от Казанлък. При него училището вече имало 100 питомци. Особени заслуги за учебното дело в града има и учителят Стойко Иванов.

Така българите в Балчик, подкрепяни от сънародниците си от околните села, не останали вън от борбите на своя народ за свобода. Те взели участие и в национално-революционното движение, а в дружините на Българското опълчение през Освободителната

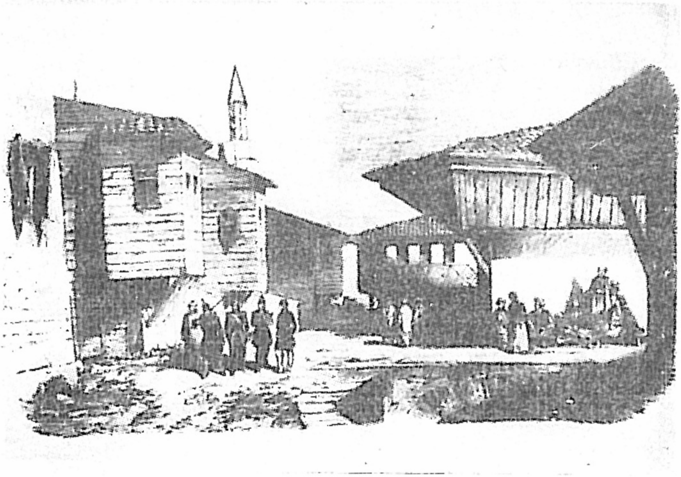

Улица в Балчик по време на Кримската война (рисунка от Дюранд-Браже)

руско-турска война през 1877—1878 г. се сражавали двама балчичани — Георги Попов и Никола Иванов.

Освободителната война донесла нови изпитания за християнското население в Балчишкия край. Турските войски, които действували срещу руската армия, настъпваща под командуването на ген. Аполон Ерн. Цимерман през Добруджа, подложили българите и гагаузите на нечувани притеснения. През 1877 г. много селища били опленени и изгорени. Особено много пострадал градецът Каварна от вилнежите на черкезите. Населението в този край страдало извънредно много от честите войни през турското робство. Балчишко е било арена на много бойни действия и сблъсквания. Тук ще споменем само някои от тях. Така например в 1791 г. руска армада, командувана от адмирал Фьодор Ф. Ушаков, разбила турския флот край нос Калиакра. През войната в 1828—1829 г. турското командуване изградило землено укрепление с окоп и три съединени табии на северозапад от Балчик, но и то не могло да спре победния марш на руската армия начело с генерал Иван Ив. Дибич-Забалкански. Големият немски пълководец маршал Хелмут фон Молтке изучавал специално тези бойни действия и в проучването си е оставил скица на Балчишкото и на Каварненското укрепление. През време на Кримската война (1853—1856 г.) на западните сили и Турция срещу Русия френското командуване устроило свое интендантство в Балчик. Тогава французите отнесли каменните лъвове, които били зазидани от двете страни на входа на Калиакренската крепост. През тази война Каварна си създала тъжно име сред английските войски, тъй като по корабите им, закотвени в пристанището, върлувала страшна епидемия от холера.

На 19 януари 1878 г. Балчик посрещнал с неописуема радост своите освободители — руските войски от колоните на генерал Цимерман. Те избавили добруджанските българи както от ужасите на войната, така и от експлоатацията на местните турски бейове, и от притесненията и денационализаторските попълзновения на Високата порта.

БАЛЧИШКИЯТ КРАЙ ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО НАШИ ДНИ

След освобождението на България от турско иго Балчик и Каварна запазиха десетилетия наред своя облик на занаятчийско-търговски градове с малки сгради, строени от камък и дърво, с китни и сенчести дворове, с прашни, постлани на места с калдъръм улици. Като селскостопански пазарни центрове по техните главни улици едно до друго бяха долепени множество занаятчийски и търговски дюкянчета, които образуваха типичната източна «чаршия». Особено оживление тук цареше през пазарните дни, когато трудолюбивото селско население от околността изнасяше за продан произведенията на своя труд и си набавяше фабрични и колониални стоки и изделията на занаятчиите.

Голямото движение в двете градчета обаче се дължеше предимно на техните пристанища. При това Балчик беше център на богата околия. Тя обхващаше 90-тина села, чието население бе повече от половината българско, 40% турско, а останалите — т. нар. гагаузи. Според първата българска официална статистика от 1880 г. жителите на Балчик са 3855, но в 1900 г. те нарастват на 5860, за да достигнат през 1910 г. до 6616 души. На 6 февруари 1906 г. Каварна бе превърната от село в град, чиито жители за спо-

Житното тържище в Балчик през началото на XX в.

менатите години нарастваха според тези преброявания постепенно на 1479, 3125 и 4102 души.

Двете градчета се издигаха постепенно, защото техните пристанища-скели бяха износните пунктове за произведенията (жито, ечемик, царевица, боб, малко просо и добитък) не само в околията, но и за добива на по-вътрешни райони в Добруджа. От ранни зори до късна нощ по главните улици на Балчик към пристанището скрибуцаха волски коли и трополяха конски каруци. Тежко натоварените и изрисувани добруджански каруци, тъй добре описани от добруджанския писател Йордан Йовков в «Песента на колелетата» и други негови творби, изсипваха златен поток от едрозърнестата пшеница на Югоизточна Добруджа. В Балчишкото пристанище годишно спираха повече от 600 кораба. Само оттук средно годишно се изнасяха по 70 млн. кг жито, а се внасяха по 8 млн. кг разни стоки (сол, дървен материал за строеж, манифактура, сечива, разни метални изделия и др.). Значително бе движението и на Каварненското пристанище. В първите години от нашето столетие износът на Балчик е достигал до половината от този на Варненското пристанище. След 1910 г. обаче, след построяването и пускането в експлоатация на железопътната линия Варна—Толбухин, разцветът на двете добруджански пристанища бе спрян. Новата железница свърза сърцето на Добруджа с Варна и вече почти целият внос и износ се отправяше към нейното пристанище.

Присъединяването на Южна Добруджа към Румъния в 1913 г. след Балканските войни бе нов удар върху икономическото положение на Балчик и околността му. През време на румънската чокойска окупация градът съвсем западна и населението му постепенно започна да намалява. Затова в 1941 г. той имаше едва 4267 жители.

Организираният преди войните в активна партийна организация на Българската работническа социалдемократическа партия (тесни социалисти) балчишки пролетариат, състоящ се предимно от мелничарски и пристанищни работници, и прогресивната интелигенция поддържаха тесни връзки и пълна солидарност с работническата класа в България и Румъния. Трудещите се в Балчик и от селата изнесоха на плещите си борбата срещу опитите на чокойската власт да денационализира добруджанските българи. Сдружени в «Българско културно общество», те пазеха и подпомагаха частните училища на роден език срещу ограничителните мерки на властта, която в

Улица в Балчик

1936 г. затвори и последното българско училище в самия град.

Балчичани взимаха дейно участие заедно със селяните от околността и в борбата на Добруджанската революционна организация (ДРО) срещу изстъпленията и вилнежа на реакционните фашистки сили и техните оръдия — колонистите-арумъни в този край. В Балчик, Каварна и в селата бяха изградени дейни организации и групи на ДРО. Едни от най-кървавите сблъсквания станаха в балчишките села Гьоре (дн. Видно), Чаталар (дн. Батова), Чаирлъгьол (дн. Сенокос) и др. Паметна ще остане и съпротивата на каварненци и героичното им държане при големия провал на ДРО в този град.

Между двете световни войни Балчик дължеше единственото си оживление през летния сезон на своите прекрасни качества на курорт и на живописната си природа. Тук белите варовикови скалисти хълмове се спускат до брега на морето и сякаш са се наслоили от неговата пяна. Те блестят ослепително през деня, аленеят при залез и се посребряват от лунните лъчи. Свежата зеленина пък придава особена мекост и прелест на пейзажа. Този амфитеатрално разположен крайморски град оставя неотразимо впечатление и разкрива чудна гама от красоти. Напразно пътешествениците го наподобяват на северноафрикански град като Танжир, на мароканските пристанища или пък на Ривиерата. Балчик си има свой облик, който трудно може да се сравни и уподоби. Именно затова той се наложи като първокласно морско летовище на румънската аристокрация, едрата буржоазия и хората на изкуството, които го наричаха «Румънска Ривиера», «Ница», «Сребърен бряг», «Белият град» и пр. Край морето изникнаха за късо време десетки кокетни вили, а в самия град към пристанището бе изграден цял квартал от красиви къщи на болярите от цяла Румъния.

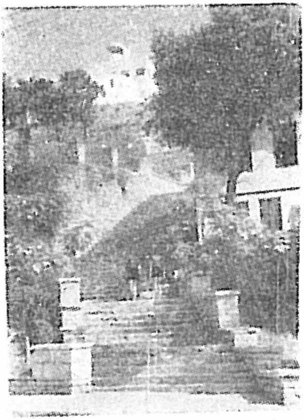
Улица в Балчик

С особената си прелест Балчик стана неизчерпаем сюжет за платната на художниците и в стиховете на поетите. Именити художници и скулптори, като Николае Дъръску, Жан Ал. Стериади, Петре Йоргулеску-Йон, Борис Караджа, Чечилия Куцеску-Щорк, Францизе Ширато, Александре Падина и много други, спомогнаха много да се популяризират и опознаят красотите на сребърния балчишки бряг. Немалко допринесе за това и обстоятелството, че Балчик стана любимо място за отдих и на румънската кралица Мария, съпруга на крал Фердинанд, която пожелала

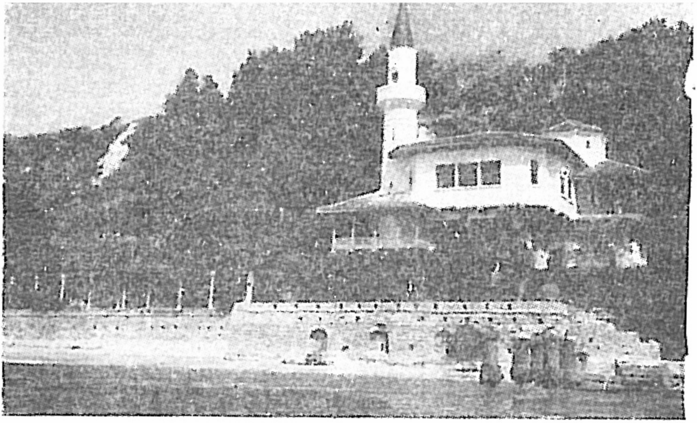

Общ изглед от двореца в Балчик

именно тук да си построи лятна резиденция и мечтаела сърцето ѝ да бъде погребано в дворцовия параклис. Кралицата сама избрала мястото на двореца и неговия парк. За тази цел били отчуждени или «подарени» лозята и градините на много балчичани.

Този наистина красив кът от крайбрежието се намира на около 1300 м южно от центъра на града, от двете страни на един дол, по който се стичат водите на долината, наричана «Голям кулак». На около 70 м от устието си в морето те образуват естествен 10-метров водопад. Преди да се построи дворецът, покрай рекичката се издигали 5—6 примитивни воденици, а на самия морски бряг имало малка кръчмица, в която балчичани се събирали на веселие и се любували на прекрасния пейзаж. Околните склонове били заети от лозя и овощни градини.

Строежът на двореца започва през 1924 г. и продължава няколко години по планове, изработени от инженери на румънското Министерство на войната. Първоначално бяха реставрирани и укрепени воденицците. Едната, на запад от водопада, бе превърната в двуетажен дворец на по-младия принц Николай и наречен «Мэви Вълча» (Синя вълна). Останалите воденици след малки преустройства се използуваха като помещения за домакински нужди. В района на

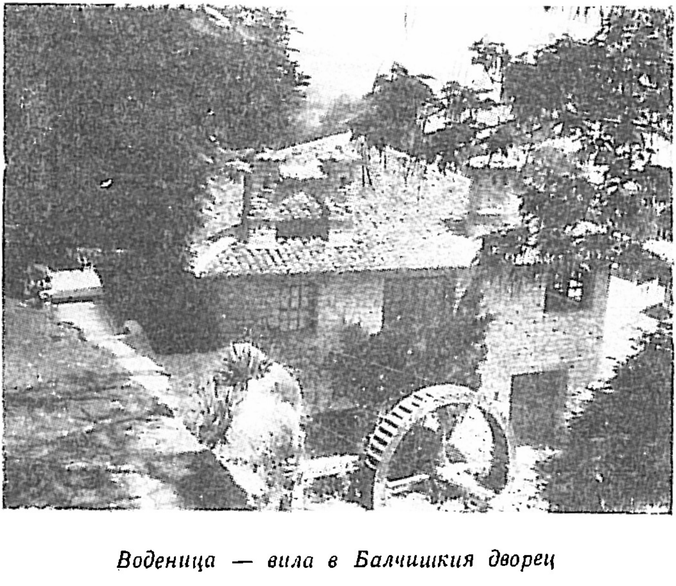

Воденица — вила в Балчишкия дворец

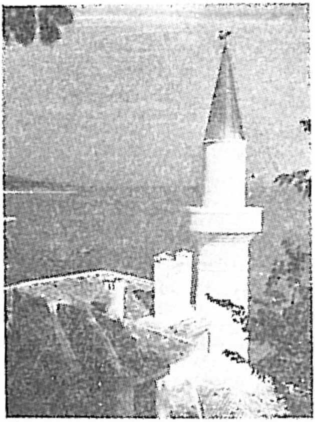

Минарето на двореца в Балчик

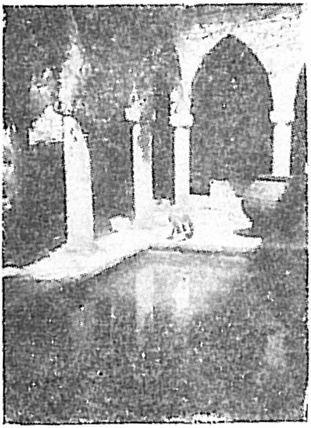

Кът от парка на двореца в Балчик

двореца се издигнаха и съвсем нови сгради — за свитата на кралицата, казарма за охранителната войскова част, телеграфо-пощенска станция, параклис, павилион за пушене (сега напълно разрушен поради свличане на терена) и др.

Главната дворцова сграда е построена почти до самия морски бряг. Нейният архитектурен облик, макар и без претенции за стилова чистота, крие очарованието на ориенталска екзотика, умело допълваща раздвиженото очертание на терасовидния морски бряг. Своеобразният акцент на турското минаре, пластичните очертания на патинирания от морския вятър керемиден покрив, топлата тоналност на обрамчващите дървени плоскости и ажурени парапети, съчетани с гладките бели стени, създават интересни обемни и колоритни контрасти, които заедно с играта на светлосенките изграждат цялостния живописен ефект на сградата.

Алея от парка на дворца в Балчик

Своята атмосфера дворецът дължи преди всичко на великолепния парк, чиято мека зеленина създава подходяща рамка за цялостното му възприемане. Изграден по проект на италианските архитекти Америко и Аугустино, паркът години наред е бил поддържан от французина градинар-специалист Жанен. Сенчестите алеи, тихите водни площи, съчетани умело с изящна архитектурна украса от ковано желязо, създават неповторими моменти, чието очарование се допълва от пръснатите амфори, колони, капители, мохамедански надгробни камъни и стари каменни кръстове, донесени от различни краища на Бесарабия и Молдавия.

Терасовидно разгънатата паркова композиция като че ли повтаря ритъма на морските вълни. Това интересно виждане, изразено в красиво обагрените цветни партери и богатата зеленина, допълва интимната атмосфера около двореца, с право наречен от кралицата «Тенха юва», което на турски значи «Тихо гнездо».

Сега дворецът и сградите около него са превърнати в почивна станция на Комитета по културата и изкуствата и осигуряват летния отдих предимно на дейци на науката и изкуствата. Паркът е филиал на Ботаническата градина при Софийския университет «Климент Охридски», като напоследък е обогатен с много редки и красиви растения, общо над 600 вида.

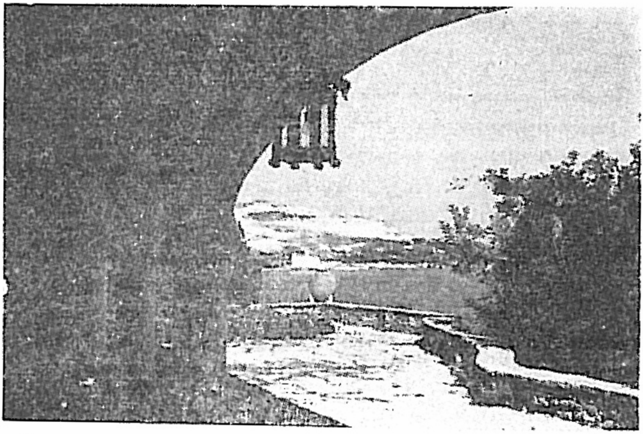

Изглед от терасата на вила «Сушта» в двореца — Балчик

Новият културен дом в Балчик

Всеки сезон дворецът и неговият красив парк се посещават от десетки туристи и летуващи от цялата страна и от чужбина.

След като Южна Добруджа бе върната на България по силата на Крайовската спогодба, на 21 септември 1940 г. ликуващият Балчик посрещна тържествено българските войскови части. В границите на майката-отечество градът отново почна да се съвзема.

По-специални грижи за развитието, благоустройството, хигиенизирането и озеленяването на Балчик и на неговата околност бяха положени след 9 септември 1944 г. За да се укрепи несигурният терен, който постоянно се свличаше, бяха извършени дъл-

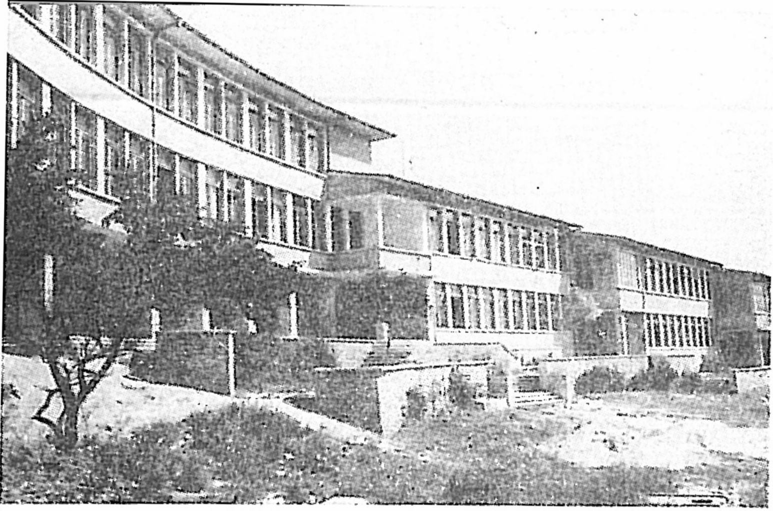

Новото училище в Балчик

боки отводнителни работи с дренажи и други укрепителни работи. Изворите на северозапад от града бяха каптирани и новопостроеният водопровод осигури изобилно снабдяване със студена вода в безводната инак Добруджа.

Увеличи се броят на обществените и частните строежи. Градът постепенно се измества от склона и запълзява по платото, където сега вече е изграден цял нов квартал, наречен «Васил Левски». Центърът се благоустрои и целият град се озелени с градини и паркове. За кратко време бяха открити модерни и добре уредени ресторанти, казино на централния плаж, хотели, културен дом, летен театър, кина и др. В градския музей е подредена експозиция, която превъзсъздава миналото на града от праисторическо време, античността, средновековието и турското робство. Показано е и национално-революционното и работническото социалистическо движение в Балчик и околността му. За жалост обаче много ценни находки от този край от стария Дионисопол са изложени далеч оттук и красят Букурещкия, Софийския и Варненския музей.

Много творчески съюзи и ведомства, като Съюза на българските журналисти, Българската телеграфна агенция, Министерството на правосъдието, ДСП «Българска кинематография» и др., построиха почивни станции за своите членове и служители и техните семейства. Освен това около Балчик са устроени много лагери, където учащите се младежи и работници от различни предприятия възстановяват и укрепват здравето си. С градоустройствения план в курортната част на града се предвиждат подходящи площи за нови почивни станции, лагери и къмпинги, оформянето на нови плажове с необходимите битови сгради и пр.

Това ще обогати още повече балчишкия бряг, който и сега се слави с чудно разнообразие, със странно и неповторимо съжителство на архитектурни стилове, форми и линии. Тук съвременните стъклени фасади и плоскопокривни сгради се сменят и оживяват от куполовидни вили, от тераси и колонади, най-различни архитектурни форми, обхванати от свежа растителност и разгънати сред много простор и въздух.

Подемът на града през последните 20 години се дължи на особените грижи за подобряване на поминъка на населението. Покрай земеделието в тази плодородна покрайнина, която произвежда зърнени храни, лен, слънчоглед, ориз и др., жителите на града и околността допълват препитанието си и с лозарство и овощарство. Постоянните пасажи край близкия нос Калиакра дават възможност на балчичани и каварненци за богат риболов. Наред с местната занаятчийска промишленост голямо развитие получи и реконструираната мелничарска и новосъздадената консервена и маслодобивна индустрия. Голямата производителност на района постепенно осигурява бъдещото развитие на Балчик като едно от средищата на преработващата хранителна промишленост в нашата родина.

Подобряването на поминъка и други мероприятия оживиха отново и пристанищата на Балчик, отдето се изнасят селскостопански произведения, и на Каварна, където корабите се товарят освен с храни от източната част на Добруджа и с нефт, добиван край Шабла.

Естествено при този подем населението на двата града почна отново да расте. Най-показателно и ясно развитието им проличава от увлечението на жителите им. Така например в Балчик те нараснаха от 4267 през 1941 г. на 6131 през 1946 и на 8006 през 1956 г., за да стигнат сега, по предварителни изчисления, към 9000. Любопитно е, че през 1941 г. Каварна имаше повече жители от Балчик — 4787 души, а сега с малко изоставане тя се стреми да го догони. През 1956 г. населението ѝ възлизаше на 5652 души, а в 1956 г. то достигна 7053 души.

Особено големи са възможностите за Балчик да се развие в бъдеще като един от националните центрове за летуване и туризъм по нашето Черноморие. С прекрасната си природа, с разнообразието във

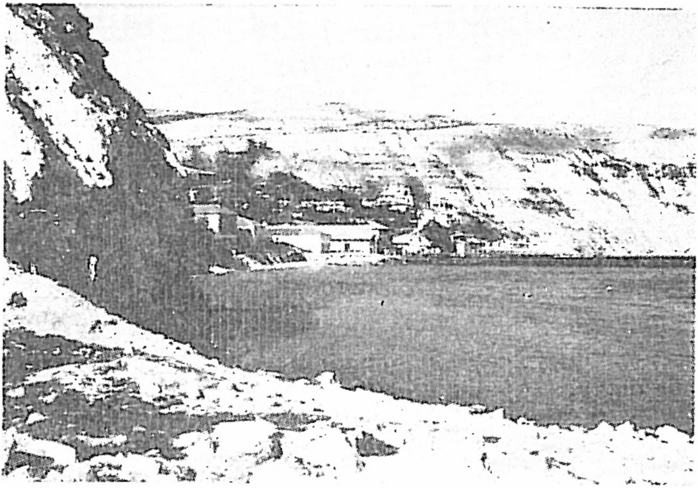

Каварна — общ изглед

видовете лечение, отдих и развлечения, с климатичните и други предимства и с богатството на интересни обекти сега се създава цял курортен комплекс около Балчик, а броят на летовниците и туристите ежегодно нараства.

БАЛЧИК И ОКОЛНОСТТА МУ КАТО КУРОРТЕН КОМПЛЕКС

До 9 септември 1944 г. Черноморското крайбрежие не бе благоустроено и бе достъпно за летуване само за незначителна част от българския народ. В северната част на крайбрежието единствен курорт бе град Варна с близката му околност. Днес цялото

Плажът в Каварна

крайбрежие е осеяно със стотици почивни станций, вили, хотели, балнеосанаториуми. Новите модерни курортни комплекси Златни пясъци, Дружба, Слънчев бряг дават възможност на хиляди трудещи се и на много гости от чужбина да прекарат приятно лятото на брега на Черно море. Изгражда се като курортен комплекс и Балчишкият край.

Северната част на крайбрежието има морски климат. Лятото е топло, но не горещо. Есента е тиха, слънчева и с 3—4° С по-топла от пролетта. Средната годишна температура е около +12°С. Средният годишен максимум е през месец август — около +28°С. Най-висока е температурата също през месец август, когато може да достигне до +36°С, а най-ниска през януари — до минус 11°С. Средният годишен минимум е през януари — около минус 0,7°С. Денонощните температурни колебания са малки, от 5 до 9 градуса.

Ветрове духат предимно от месец декември до месец март. Най-малко ветрове има от май до октомври. За този период от време са характерни бризите, които влияят благотворно на климата. През нощта бризите имат направление от сушата към морето и повишават нощната температура. През деня направлението им е от морето към сушата, понижават дневната температура и носят не само свежест, но и йонизиран морски въздух, йодни и бромови излъчвания, които влияят благотворно на човешкия организъм. Ветровете при Кранево и Шабла поради откритият терен са по-значителни и чести. Високият и стръмен бряг при град Балчик и подстъпите към нос Калиакра спират студените ветрове.

Облачността при Кранево е умерена, а в района на Балчик — слаба. Най-облачни са дните от декември до февруари, а най-ясни през август. Поради голямата ясност и слънчевост, съчетани с приказно красивите бели скали, балчишкото крайбрежие с право се нарича «Сребърен бряг».

Валежите тук са малко, с максимум през декември (57 мм) и минимум от юли до октомври (19 мм). При Балчик валежите са едни от най-малките в страната — 416 мм средно годишно.

Относителната влажност на въздуха е около 78% с максимум през декември и минимум от юли до септември. Атмосферното налягане е високо — 761 мм живачен стълб. Съответно и налягането на атмосферния кислород е високо. Това подобрява затрудненото дишане при някои заболявания. Двете находища на лиманна кал в Тузлата и Шабла днес се използуват за лечение на редица заболявания.

Поради големия приток на сладки речни води водата на Черно море не е много солена, 18 грама на литър. Живот в Черно море се наблюдава до дълбочина 150 м, тъй като по-надолу има сероводород. Освен огромното количество планктон и различни видове водорасли в Черно море живеят над 180 вида риби и морски животни, в това число делфини и тюлени (около нос Калиакра и с. Тюленово). В Черно море не живеят акули и други хищници. Това е едно благоприятно обстоятелство, което заедно с малкия наклон на морското дъно, особено в районите на село Кранево и град Балчик, прави морето особено подходящо и безопасно за къпане и на деца.

Температурата на водата през летните месеци е над 21—22°C, като често достига до 25—28°C. По-ниската температура на водата в сравнение с тази

Риболов край Тауклиман

на въздуха (26—33°C) е фактор, оказващ силно влияние върху човешкия организъм при правене на морски бани. Това е благотворно възбуждащ дразнител на нервната система, сърдечно-съдовата система, обмяната на веществата, жлезите с вътрешна секреция и др. Освен това морската вода въздействува върху организма посредством намиращите се в нея минерални соли. Механичното действие на морските вълни, наподобяващо действието на лек масаж, е още един положителен фактор, стимулиращ човешкия организъм. Най-благоприятен период за морски бани е от юни до октомври, а най-благоприятно време при силно слънчево огряване е от 8 до 11 и от 15 до 17 ч.

Разнообразният профил на терена по северното крайбрежие създава в отделни места твърде различен микроклимат и обилие на характерни обект в курортния комплекс.

На около 25 км североизточно от град Варна се намира село Кранево. Плажът му е на един километър източно от селото. Той е един от най-хубавите по северната част на крайбрежието — широк, дълъг и с хубав ситен пясък. Тук е устието на р. Батова, чиито брегове са силно залесени. В западна посока от устието на реката започва местността Батова,

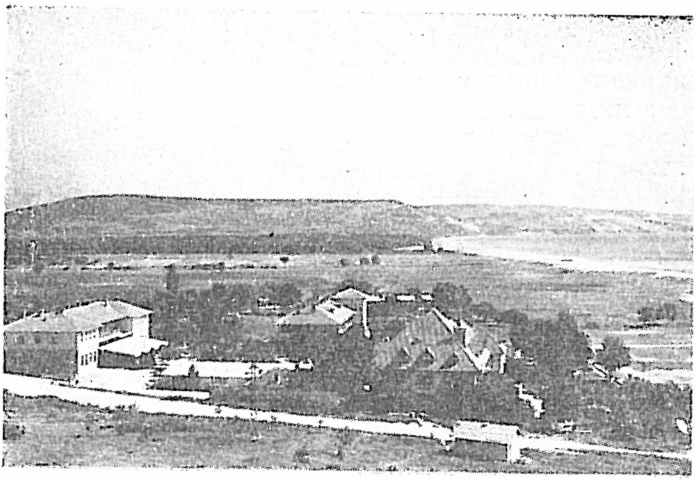

Почивната станция на младежите в Кранево

която е почти на морското равнище, добре залесена с гъсти вековни гори. Климатът е преходно-степен, но е значително смекчен от по-ниското разположение на терена и горите. В източната си част местността има морски климат. Тук морските климатични фактори са комбинирани с горски въздух. На плажа на Кранево има голям международен пионерски лагер и една почивна станция. По северните възвишения на брега сред лозя са построени множество вили. Този район от северното крайбрежие има идеални условия за къмпинг и се използува съчетанието от морски и горски климатични фактори.

Балчишката почивна станция на Министерство на просветата и Комитета по културата и изкуството (дворецът на бившата румънска кралица Мария) е само на 17 км от Кранево. В този район има още две почивни станции, един пионерски лагер и множество вили. Климатът тук е типично морски. Брегът е защитен от студените ветрове, затова в разкошния парк виреят много средиземноморски и субтропични растения — бадеми, смокини, нарове, райски ябълки, много видове кактуси, алое, магнолии и др.

През 1961 г. близо до централния плаж на Балчик е открит минерален извор. По състав водата е близка на този в Тузлата. В града има добре уредена болница с поликлиника.

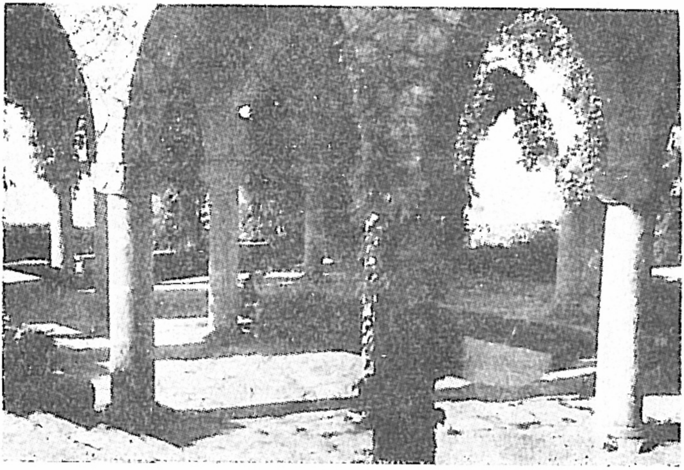

Кът от парка на двореца в Балчик

Балчишката Тузла

На 4 км североизточно от Балчик се намира единственият по рода си у нас калолечебен курорт Тузлата (Балчишка тузла), която е известна с лечебните си качества още от времето на турското робство. Докъм 1905—1910 г. от Тузленските езера се е добивало около 200 тона сол годишно. През 1909 г. бал-

Балнеосанаториумът в Балчишката Тузла

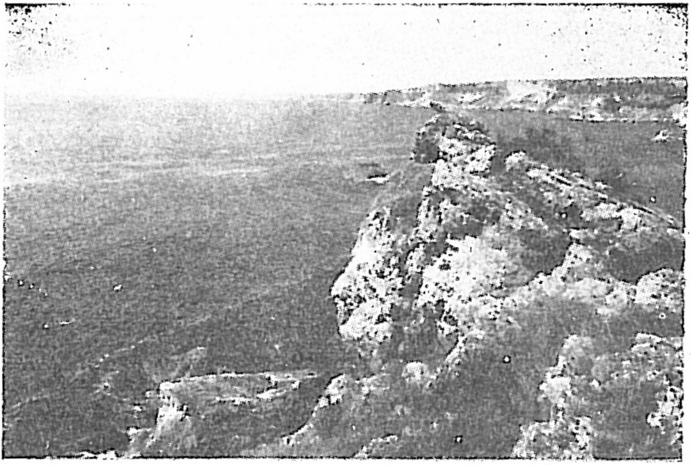

Тауклиман

чишката община поема грижата да организира на това място калолечебен и морски курорт, но до 9 септември 1944 г. буржоазната власт не е полагала никакви грижи за благоустрояването и ползуването на това ценно природно богатство. Малкото селяни от околните села, които са търсели помощ от лечебната кал, са били принудени да си строят временни колиби, за да се подслонят в тях. Липсвал е какъвто и да било лекарски контрол. Всеки се е лекувал сам, както намери за добре. През 1949 г. Тузлата преминава изцяло под контрола и методичното ръководство на Санаторно-курортното управление при МНЗСГ. Построени са балнеосанаториум и калолечебница, а отделно е организиран пансионат за болни, които не са в балнеосанаториума. През летния сезон работи и една санаторно-курортна поликлиника. Лечението се извършва под лекарски контрол и наблюдение. Предстоящ е строежът на нов балнеосанаториум, модерна калолечебница, ресторант и др. Двете Тузленски езера лежат в ивицовидна падина, разположена до самия морски бряг и отделена от него посредством ниски възвишения. Лечебната кал в тях се е образувала в течение на много десетилетия. Тя спада към групата на лиманните калища. По цвят е черна, пластична, грапава на пипане, с миризма на сероводород. Съдържанието на соли в калния разтвор се колебае и зависи от водния режим на езерото — валежи, приток на морски води и др. През 1962 г. в Тузлата е открит минерален извор с температура на водата 31° С. По състав неговата вода е слабо минерализирана, хидрокарбонатна, хлоридна, натриево-калциева. Друго находище на лиманна кал е Тауклиман, което засега не се използува.

Селището от градски тип Шабла, което отстои на 12 км североизточно от Балчик, също има курортен район, който е разположен на 5 км от самото селище. Климатът е преходно-степен. Равнината на Шабла е на височината на морското равнище и е открита отвсякъде за ветровете. Плажовете са няколко. С малки прекъсвания те имат значителна обща дължина. Едно богатство за тези плажове са множеството пясъчни дюни с хубав, дребен, светъл пясък. И тук има находище от лечебна лиманна кал (Шабленска тузла) и е открит минерален извор с температура на водата 41°С.

Каварна, който е на 2 км североизточно от Шабла, е най-северно разположеният град у нас. Край него има малък, но добре уреден плаж и модерен ресторант. Над плажа по склоновете на добре озеленен хълм са застроени десетки вили.

*

Морският климат е подходящ за отмора, закаляване и лекуване на редица заболявания. На морския бряг могат да се използуват няколко лечебни фактора поотделно или комбинирано: въздушни бани, слънчеви бани, пясъчни бани, морски бани. В северния район на черноморското крайбрежие към тези лечебни фактори се прибавят и калолечение, и минерална вода, и горски въздух.

Въздушните бани се правят на сянка. При тях се използува разсеяната слънчева светлина. Започва се с 20—25 мин., като всеки ден се увеличава времетраенето им с 5—10 мин., докато се достигне 2—4 ч. Те са подходящи за възрастни болни със сърдечносъдови заболявания, анемии, различни неврози и др.

Слънчевите бани въздействуват главно посредством слънчевите ултравиолетови лъчи. За да се избегне острата реакция от страна на несвикналата кожа, необходимо е да се започне с въздушни бани — две или три с продължителност 20—30 мин. На третия или четвъртия ден се прави първата слънчева баня с продължителност 4—8 мин. (по 1—2 минути за всяка страна на тялото). Всеки ден продължителността им се увеличава с 1—2 мин. за всяка страна на тялото, докато се достигне до 1—2 ч. продължителност за цялата баня. За предпочитане е всяка седмица да се прави по един ден почивка, като в този ден се прави въздушна баня. За едно слънцелечение

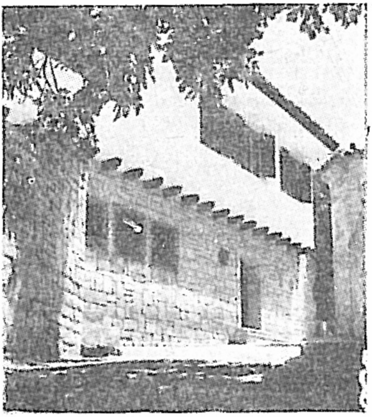

Улица в Балчик

са достатъчни 15—20 до 30 бани. Слънчевите бани повдигат защитните и приспособителните сили както на здравия, така и на преболедувалия организъм. Те са подходящи за лечение на туберкулозни заболявания на костите, ставите, лимфните жлези, кожата, рахит, възпаления на носната лигавица, на синуити, хронични възпаления на сливиците, затлъстяване (без сърдечни увреждания), след боледуване от детски паралич, хронични възпаления на женските полови органи, хронични заболявания на ставите, някои кожни заболявания и др.

При пясъчните бани се използува постепенното загряване на пясъка до 55—65°C, като заболялата част на тялото предварително се покрива с пясък. Не се препоръчва покриването с предварително нагрят до посочената по-горе температура пясък, защото това може да доведе до неприятни последствия. Пясъчните бани могат да се използуват за лечението на хроничен ревматизъм, хронични заболявания на женските полови органи, затлъстяване (без сърдечни увреждания), състояния след детски паралич, лумбаго, ишиас и др.

Морската вода оказва стимулиращо въздействие върху организма. Активира обмяната на веществата, увеличава съпротивителните сили на организма. Благодарение на състава си тя се явява като своего рода минерална вода. Действува посредством вълните като лек масаж, а температурната ѝ разлика по отношение на въздуха също оказва положителен ефект върху организма. Морските бани трябва да се правят 1—1,5 ч. след лека закуска или не по-рано от два часа след обилно хранене. Започва се с продължителност на първата баня от две до три минути, като всеки ден се увеличава с 1—2 мин., докато се достигне до 10—15 мин., а в отделни случаи до 20—25 мин. Могат да се правят и по две морски бани дневно, но с интервал най-малко от два часа. При влизане във водата първоначално се появяват студени тръпки, които след 1—2 мин. трябва да изчезнат и настъпва затопляне на тялото. Ако това не стане, банята трябва да се прекрати. Ако след затопляне на тялото, преди изтичане на определеното време за къпане, отново се появят студени тръпки, банята трябва да се прекрати. Морските бани са подходящи за лечение на някои неврастении, състояния след детски паралич, хронични бронхити, лека анемия, затлъстявания без сърдечни увреждания и др.

Калолечението се провежда под строг лекарски контрол. Особеният характер на този вид лечение го прави опасно без лекарски надзор. В Тузлата с успех се лекуват редица заболявания на костите и ставите, болестта на Бехтерев, ревматизъм, заболявания на периферната нервна система, състояния след детски паралич, ишиас, полиневрит и др. Калолечението се препоръчва и при хронични гинекологични

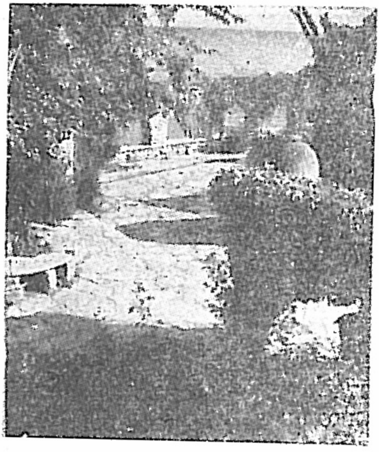

Кът от парка на двореца на Балчик

заболявания, хронични екземи, алергични заболявания на кожата и др.

Минералната вода в Балчик и балчишката Тузла е подходяща за лечение на заболявания на стомаха и червата, жлезите с вътрешна секреция и обмяната на веществата.

Както е известно, има заболявания, при които морелечението вместо полза принася вреда. Затова преди летуване и лечение на море е необходимо да се търси лекарски съвет.

Така на един малък сектор от около 30 км по северното ни крайбрежие се намират пет морски курорта, три находища на лиманна кал и два минерални извора. Природата щедро е дарила този край. Растителността се мени от степна при Шабла до средиземноморска и субтропична при Балчик. Изгледът на скалисто африканско крайбрежие при Балчик контрастира с вековните гори при Батова. Климатът е стимулиращ и укрепващ функциите на организма. Топлото лято, малките температурни колебания, ясните дни, липсата на силни ветрове, слабите валежи, високото атмосферно налягане, лиманната кал, минералните извори—всичко това прави тази част на крайбрежието желано и полезно място за почивка и лечение.

СЪДЪРЖАНИЕ

Уводни бележки 3
Балчик (Круни, Дионисопол) през античността и ранното средновековие (VII в. пр. н. е. — V в. от н. е.) *(Д. Джонова)* 7
Балчишкият край през VI—XIII в. 22
Добруджанското княжество през XIV в. 33
Балчишкият край под турско иго 39
Балчишкият край от Освобождението до наши дни . . . 51
Балчик и околността му като курортен комплекс *(Д-р Д. Кесяков)* 66

БАЛЧИК И НЕГОВАТА ОКОЛНОСТ

Петър Стоянов Коледаров, Димитрина Миланова Джонова,
Душко Христов Кесяков

Редактор *Екатерина Пеева*
Худ. на корицата *Жана Костуркова*
Худ. редактор *Евгени Бугаев*
Техн. редактор *Лорет Дражева*
Коректор *Мария Илчева*

Дадена за набор на 10. VIII. 1965. Подписана за печат на 15. XI. 1965 г.
Печатни коли 5 Формат 71/100/32 Издателски коли 3
Тираж 4080. Издателски № 14581/II-6
Цена 0,19 лв.

ДПК «Димитър Благоев»

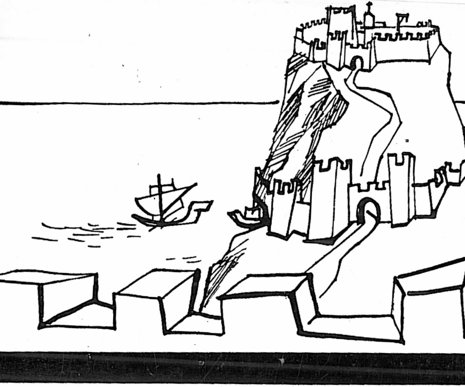

0·19 лв.